

РОЗВИТОК СИСТЕМИ ЖАНРІВ В СУЧАСНІЙ ЛІТЕРАТУРІ АРАБСЬКИХ КРАЇН ПЕРСЬКОЇ ЗАТОКИ

Субота І. О.

На сьогоднішній день у світі немає регіону, який би викликав більшу цікавість, ніж Арабський світ, а особливо країни Перської затоки, література яких останнім часом почала привертати неабияку увагу критиків і науковців, хоч і залишається малодослідженою. Вона практично не висвітлена в українському літературознавстві. Проте в Україні вийшло три збірки поезій, що належать поетам даного регіону. Це вибрані вірші Суад аль-Сабах «Намісто газелі», Мухаммада бін Халіфа аль-Атійа «Сердце мое – арабський оазис любови» та Соад аль-Коарі «Принцеса пустини». Значний внесок у вивчення літератури країн Перської затоки зробила польський сходознавець Барбара Міхалак-Пікулска такими працями, як «Modern Poetry and Prose of Oman, 1970–2000», «The Contemporary Kuwaiti Short Story in Peacetime and War 1929–1995» та ін. Трапляються переклади творів бахрейнських, кувейтських, саудівських авторів російськими сходознавцями. Серед них оповідання Лейли аль-Усман, Хаміда аль-Мазіні, Раджи Абу Газала, Хасана Абдаллага аль-Курейши, Мухаммада Абдаль-Маліка та вірші Халіфа аль-Вукіяна і Абдаль-Азіза Ходжа.

За останні роки країни Перської затоки зазнали помітного економічного розвитку і розширили свої економічні та політичні зв'язки із західними країнами, що, звичайно, не могло не позначитись на розвитку літератури. Тому пріоритетним завданням при вивченні літератури країн Перської затоки є встановлення факторів їхнього розвитку, виокремлення та аналіз профілюючих жанрів та тенденцій їх розвитку. Одним із завдань є, безумовно, також і висвітлення ролі і місця арабської жіночої літератури, яка в останні роки, нарешті, отримала можливість заявити про себе на повний голос і продукувати твори, в яких домінує жіноча проблематика.

Література країн Перської затоки почала розвиватися відносно недавно. Датою відліку її розвитку можна вважати першу половину ХХ ст., коли Бахрейн, Об'єднані Арабські Емірати, Кувейт, Катар, Оман жваво намагалися створити нову культуру. Почина-

ючи з 70-х рр., після проголошення ними незалежності вони зробили великий крок до модернізації. І результатом швидкого індустріального розвитку, процесу модернізації і запровадження сучасної освіти стало те, що сучасна література набула нових форм. Вона була реакцією на несподіваний стрибок технічного прогресу в цих країнах. Як зазначає Бадія Кашахарі – відома саудівська поетеса і журналістка, письменники шукали нових форм вираження і потребували нових інструментів. «Я є продуктом ісламської і традиційної спадщини в такій самій мірі, як і сучасного індустріального суспільства. Часи змінюються. Ми не можемо відірвати себе від коріння нашої культури, та все ж маємо повернутися до нашої реальності після шоку технологічного вторгнення», – каже Бадія Кашахарі [Dina Ibrahim 1997].

Варто зауважити, що активно розвивається жіноча література, і кількість письменниць постійно зростає. Головним чинником такого розвитку є політична стабілізація, поширення освіти, яка стала більш доступною для жінок, розвиток урбанізації і розширення середнього класу. Письменниці все частіше відходять від традиційних літературних канонів, за які так трималися попередні покоління. Ключовими темами жіночої літератури стали індивідуалізм та заклики до відстоювання особистості.

Письменники, які належали до покоління, що жило в період активного видобутку нафти, інтенсивно намагались уловити хоча б частину дійсності, що минає, і нову справу, що охопила ці країни. За словами Б. Міхалак-Пікулської, письменники Саудівської Аравії – представники цього покоління – мали два різні ставлення до минулого. Одні в своїх творах вимагали глибоких соціальних змін заради розвитку, а творчість інших була наповнена вдумливістю, меланхолією і навіть розпачем, викликаним минулим скромним способом життя. Яскравим прикладом останнього вона вважає збірку оповідань Ібрагіма ан-Насира під назвою "أرض بلا مطر" («Земля без дощу») [Barbara Michalak-Pikulska 1998, 187]. Щодо першої течії, то хотілося б звернути увагу на творчість Туркі аль-Хамада (1953 р. н.) – саудівського політичного аналітика, журналіста, романіста. Туркі аль-Хамад народився в Йорданії, його батьки були родом із Саудівської Аравії, куди вони пізніше і переїхали. Згодом він переїхав до Америки, де отримав ступінь доктора філософії. У 1995 р. він пішов на пенсію, щоб повністю присвятити себе творчості. Тур-

кі аль-Хамад широко відомий за трилогією "أطراف الأزقة المهجورة" – «Фантоми покинутих вулиць»: «Аддама» (1994 р.), «Шімайсі» (1995 р.) і «Карадіб» (1996 р.), яку відносять до такого жанру, як тюремний роман. Часто в арабських романах описуються ув'язнення, тортури, політичні вбивства. Такі романи об'єдналися в окремий жанр – тюремний роман. І за словами Сабрі Хафеза, професора сучасної арабської літератури в Лондонському університеті, це не тому, що більшість письменників на власному досвіді пережили арешти, ув'язнення та навіть тортури, а тому, що історія кожного арабського інтелектуала – постійна боротьба з владою. Уряди, які прийшли до влади після колоніалістів з отриманням незалежності в багатьох регіонах Арабського світу, навіть перевершили своїх попередників різноманітним методом тиранії та тиску. Таким чином, ув'язнення, тортури, політичні вбивства стали важливою темою арабських романів [Sabry Hafez 2002].

Дана трилогія, події якої відбуваються в Саудівській Аравії, як і більшість тюремних романів, пов'язана з проблемою свободи та національних прав людини. Остання частина трилогії присвячена тюрмі для політв'язнів, яка й дає роману свою назву – «Карадіб». Перша частина була опублікована 1998 р. і, незважаючи на її заборону в Саудівській Аравії, Кувейті та Бахреїні, було продано 20 000 її примірників. У романах досліджуються такі теми, як сексуальність, підпільні політичні рухи, наукова істина, раціоналізм, релігійні свободи в період з 1960 по 1970 рр., а також у період між 1967 та 1973 рр. На обкладинці одного з романів містяться такі слова автора: «Де б я не жив, є три табу: релігія, політика, секс. Про них заборонено говорити. Я написав трилогію, щоб змінити це».

Письменники Саудівської Аравії зіткнулися з тим, що їм потрібно було швидко пристосовуватися до сучасного світу, при цьому вони хотіли зберегти традицію в сучасних умовах. Урешті-решт, традиція залишилася фундаментальним елементом у саудівському суспільстві, чим воно і відрізняється від інших суспільств Перської затоки. Громадяни Саудівської Аравії усвідомлювали те, що вони повинні прийняти зміни як у соціальних, так і в сімейних справах, але в той же час вони залишилися традиціоналістами в багатьох сферах. Все це знайшло своє відображення в творчості письменників.

Література країн Перської затоки значно розвинулася за відносно короткий період часу і відійшла від традиційних канонів. Окрім, звісно, поезії, яка тривалий час залишалась домінуючим і найбільш улюбленим жанром, нові здобутки з'явилися і в царині оповідання, роману, драми, есе та ін. Слід сказати і про інтенсивний розвиток сучасної арабської поезії, який стосується не лише її, а й теоретичних праць, кількість яких стрімко зростає. Поети спрямовують свої зусилля на експерименти з формою і римою вірша. В результаті, виокремився такий жанр, як віршована проза (قصيدة النثر), яка характеризується відсутністю стопи і рими. Їй притаманна єдність конструкції риторичних фігур. Барбара Міхалак-Пікулска в своїй книзі «Modern Poetry and Prose of Oman, 1970–2000» виокремлює даний жанр, аналізуючи творчість Іси ат-Тай, Сайфа ар-Рахбі, Захіра аль-Джафірі, Мухаммада аль-Харіті, Таліба аль-Маамарі та ін. Їх вона характеризує як «авангард сучасної оманської поезії» [Baian Rayhanova 2002, 137].

Щодо катарської літератури, більшість творців якої отримали хорошу освіту і вивчили теорію сучасної літератури, що, звісно, вплинуло на їхню творчість, то тут з'явилися романтична касида, нові форми віршування, віршована проза. А деякі поети поєднують традиційні і нові форми віршування. Доктор Абдурахман Махмуд аль-Махмуд у своїй передмові до перекладу збірки віршів Соад аль-Коарі «Принцеса пустини» зазначає, що з початку 70-х рр. і до теперішнього часу література в Катарі, а особливо поезія, зазнала деяких трансформацій. Біля її витоків були сучасні поети Мубарак Бен Сейф ас-Сані, Алі Махмуд, д-р Закія Маль Алла, Халід Обейдан, Хая Еддерхам, Мухаммад Халіфа аль-Атия, «поетеса новаторства» Соад аль-Коарі та ін. Абдурахман Махмуд аль-Махмуд додає, що в розвитку сучасної катарської літератури беруть участь і багато інших письменників, які переселилися в Катар з інших країн. Серед них – палестинські поети Мааруф Рафік, Саїд Тайм, саудівський поет і драматург Мухаммад Ахмад Есседдік та багато інших [Абдуррахман Махмуд Эль Махмуд 2004, 5].

Поряд із поезією чільне місце займає проза. Одним із найпоширеніших жанрів є оповідання, яке в кінці ХХ ст. розквітає з точки зору змісту і вдосконалення засобів художнього вираження. Автори прагнули відтворити нову реальність, намагаючись звільнитися від правил логічного мислення через інтуїтивне і

спонтанне вираження думок і душевних переживань. Зображаючи реальність, вони збагачували свої методи розповіді, використовуючи досвід світової літератури. Оповідання розвивалося під впливом європейської літератури, адже довгий час у цих країнах перебували британські колоніалісти.

У Катарі жанр оповідання почав розвиватися в кінці 60-х – на початку 70-х рр. Літературний критик доктор Мухаммад Абдурахім Кафуд, колишній міністр освіти, а зараз професор арабської літератури в Катарському університеті, помітив цей рух і в своїх працях писав про молоде покоління письменників, які відкрили новий етап на літературній арені Катару. І серед тих новелістів, яких він згадував, – Джамал Фаїз.

Джамал Фаїз народився в Катарі 1964 р. В 1988 р. закінчив Катарський університет. Його твори публікуються в журналах «Аль-Халідж», «Аль-Шарк», «Аль-Яум», а статті щотижня виходять в газетах. У своїх оповіданнях він торкається ролі жінки в східному суспільстві, описує механізм соціальних відносин, великий розрив між прошарками суспільства та ін. – зокрема, в збірці оповідань під назвою "الرقص على حافة الجرح" («Танець на межі болю»). Завершилася робота над підготовкою постановки за двома його оповіданнями в молодіжному театрі. Інші два оповідання були обрані для серії радіопередач «Кісас халіжія», що здійснюється Організацією спільного виробництва програм при Раді співробітництва країн Перської затоки. Його творчість привернула увагу багатьох критиків і письменників і отримала схвальні відгуки доктора Мурада Абдурахмана Мабрука, літератора і критика Саїда аль-Вакіля, критика аль-Мархума Анура Джаафара та інші культурних діячів.

У Кувейті жанр оповідання набув особливої популярності серед письменниць, адже він зручний для висвітлення жіночої проблематики: прав жінки, гендерних відносин та соціальних проблем у кувейтському суспільстві. Вона відображена в творчості Фатими Юсуф аль-Алі (1953 р. н.), Сурайї аль-Баксамі (1952 р. н.), Вафи аль-Хамдан, Тиби аль-Ібрагім, Лайли Мухаммад Саліх, Хайфи аль-Санусі (1963 р. н.), Алії Шуайб (1964 р. н.), Лайли аль-Усман (1945 р. н.) та ін. Більшість із них належать до середнього та вищого прошарків суспільства, мають вищу освіту. Хайфа аль-Санусі та Алія Шуайб отримали ступінь доктора в британських університетах. Багато письмен-

ниць працюють у журналістиці, а інші поринули в літературну творчість, деякі з них пишуть наукову фантастику. До останніх належать Сурайа аль-Баксамі та Тиба аль-Ібрагім. Новелістиці кувейтських письменниць притаманне дослідження внутрішнього світу жінки, її думок та почуттів. Висвітлюються теми індивідуальності, кохання, шлюбу, материнства, взаємовідносин між жінкою і суспільством. Але темами статевої нерівності жіноча творчість не обмежується. Зокрема, варто підкреслити велику зацікавленість письменниць політикою, соціальними проблемами. В їхній творчості часто звучать патріотичні заклики, описуються страждання людей під час окупації Кувейту іракськими військами, сприйняття ними війни, діяльність руху опору та ін.

Щодо поезії Кувейту, то вона представлена плеядою таких культурних діячів, як Ібрагім аль-Халіді (1971 р. н.), Суад аль-Сабах (1942 р. н.), Наджма Ідріс (1953 р. н.), Джанна аль-Каріні (1956 р. н.), Ганіма Зайд аль-Харб (1949 р. н.), Хашім ас-Сабті (1946 р. н.), Салім Аббас Хадада (1952 р. н.), Фатима аль-Абдуллаг (1961 р. н.).

Найвизначнішим письменником жанру есе в регіоні Перської затоки, на думку Абдулли аль-Катама, є кувейтєць Абд ар-Раззак аль-Басир (1920–1999). Він написав багато соціальних, політичних есе і не переставав писати з 1941 р. до самої смерті. Абдулла аль-Катам підрахував, що за життя ар-Раззак опублікував у кувейтських і арабських журналах приблизно 4000–5000 есе.

Своє перше есе ар-Раззак надрукував у журналі «Аль-Бахрейн». Воно викликало великий інтерес в літературних колах. Він був одним із перших письменників-новаторів у журналістиці Бахрейну. І коли в Каїрі почав випускатись журнал «Аль-Бі'са», то в ньому також стали публікувати статті аль-Басира. Більшість випусків включала в себе його есе. Абд ар-Раззак аль-Басир публікувався також у журналах «Ар-Раїд», «Аль-Іман», «Аш-Ша'аб», «Аль-Арабі» та в багатьох інших. Кожне його есе було коротким дослідженням певної теми. Цей жанр був найбільш прийнятним для нього, тому що він міг показати свої об'єктивні, критичні думки та ідеї на теми культури та соціальних і політичних взаємин. Вивчаючи роботи ар-Раззака, Абдулла аль-Катам констатує, що він показав себе як літератор, критик і журналіст. Він висвітлював проблеми Кувейту і Арабського світу та його опір колоніалізму.

му і завжди викривав тих, хто обманював людей, прикриваючись релігійним саном.

Аль-Басир приділяв багато уваги освіті, порівнюючи нові методи викладання з традиційними. В своїх есе закликав докладасти багато зусиль для її розвитку та критикував навчальну систему, зокрема короткий термін навчання. Він також піклувався про літературу взагалі.

Ар-Раззак вважав, що одним із пріоритетних завдань літератури є слугування суспільству. Він виступав за модернізацію в мові та літературі. При цьому випробував кожную новизну, для того щоб дізнатись, наскільки та чи інша техніка письма серйозна і чи може вона обслуговувати східну літературу. Це можна дізнатися з його есе під назвою «Між Сходом і Заходом і західна література».

Аль-Басир довгий час зі скепсисом ставився до західних романів і не розумів, чому всі його друзі читають їх. І йому не залишалось нічого іншого, як самому прочитати подібний роман. Прочитавши західний роман, він доходить такого висновку: «...Для західних романів характерна багата уява, чого не можна побачити в арабських повістях і романах...» [Abdulla Al-Qatam 2000, 152]. Коли він говорив про мистецтво і літературу, то був дуже відвертим і справедливим. Незважаючи на те, що він не вчився в університеті, його смак, розуміння і захоплення літературою дали йому можливість отримати стільки знань, скільки йому було потрібно, і які зробили його великим критиком регіону Перської затоки.

В ОАЕ поряд із традиційним напрямом в літературі виокремилася новаторська літературна течія, яка прагнула оновлення літератури. Письменники цієї течії пишуть «нову поезію» з усіма її різновидами, віршовану прозу, оповідання та ін. Усама Фаузі в своїй статті "ادب الشباب في الامارات العربية المتحدة" називає таких поетів-новаторів: Хабіба аль-Саїга, Ахмада Рашида Сані, Зайба Хаміс [اسامة فوزي 1982].

Даючи характеристику першому дивану Хабіба аль-Саїга, Усама Фаузі говорить про те, що його автор безумовно має великий талант, але його творчий метод ще не досяг зрілості, яка вже помітна в другому його дивані під назвою "التصريح الاخير للناطق الرسمي باسم نفسه" («Остання заява офіційного представника від свого імені»). Цей диван, за виключенням першого вірша, скла-

дається з «вільних віршів» – віршів, написаних шляхом повторення однієї стопи. Йому притаманна вишукана мова, революційний дух та протест. Талант Ахмада Рашида Сані яскраво проявився в його віршах, написаних місцевим діалектом. А щодо Зайї Хаміс, то її творчість більш революційна в порівнянні з вище згаданими поетами. В її дивані "خطوة فوق الأرض" («Стрибок над землею») вона абсолютно не притримується ніякої поетичної форми і мовних правил. Вся увага поетеси зосереджена на змісті. В її віршах відчувається суспільний і політичний протест, а творчий метод, який досягає крайньої межі в оновленні поезії, не підлягає ні стандартам, ні нормам. Творчість Зайї Хаміс можна вважати зародженням третьої течії в літературі ОАЕ, оскільки це не поезія і не проза, і навіть не віршована проза, бо остання теж має свої правила. Творчість поетеси більш схожа на спонтанне вираження думок і почуттів.

Варто сказати, що не лише молоді письменники творять «нову поезію», а й письменники, які належать до традиційної течії: Ахмад Амін аль-Муна, Аріф аль-Хаж, Хашім аль-Мусві, Омар аль-Марзукі. Говорячи про поезію ОАЕ, не можна не згадати таких поетів-творців даного жанру: Сані аль-Сувейді ("ليجف ربق" ("المرايا ليست هي",), ("بانتظار الشمس", 1992), ("البحر", 1992), Халіда аль-Бадур ("شياء", 2002), Ібрагіма Мухаммада Ібрагіма ("الطريق الى رأس التل", 2002), Ахмада Мухаммада Абіда ("من أغاني العاشق القديم", 1998).

В кінці 70-х – на поч. 80-х рр. в ОАЕ розвивається роман. Хоча він ще має недоліки: йому бракує стилістичної довершеності, психологічного аналізу, діалогу, ще не відбулося збільшення кількості персонажів та пов'язаного з цим розгалуження сюжетної лінії. Перешкодами на шляху розвитку цього жанру були недостатньо розвинута критика та видавничі проблеми. Одним із перших зрілих романів в ОАЕ вище згадуваний Усама Фаузі вважає роман Ршід Абдуллага "شاهنده" Цей роман видавався тричі. Востаннє він був виданий 1998 р. В романі автор торкається проблем населення країн Перської затоки і змін, які відбулися в його житті протягом 60-х – 70-х рр., коли бідне суспільство цих країн увійшло в нову фазу свого розвитку, пов'язаного з видобутком нафти та швидким технологічним процесом.

Щодо новелістики, то тут варто назвати збірки оповідань Алі Абдуль-Азіза аль-Шаргана (1992, "الشفاء") та Абдуль-Хаміда Ах-

мада ("الجدران لا تصفع"), ("على حافة النهار", 1993), у яких автори також фокусують свою увагу на суспільних проблемах. Їм притаманна багата мова, що дозволяє якнайкраще передати характери персонажів. Окрім названих письменників, романи та оповідання пишуть Марйам Джама Фарадж (1988, "فيروز"), Насир Джубран (1989, "ميادير"), Ібрагім Мубарак (1991, "عصفور الثلج"; 1998, "خان"), Насир аз-Загірі (1990, "عندما تدفن النخيل"; "خطوة للحياة خطوتان للموت"), Сальма Матар Сейф (1991, "هاجر"), Суад аль-Арімі (1990, "طنول"), ("حقل غمران", 1997) та ін.

Отже, розвиток економіки, зокрема, нафтової індустрії в країнах Перської затоки поряд із розширенням економічних і політичних зв'язків із західними країнами після отримання незалежності, звичайно, позначились на літературі цих країн, яка активно розвивається. За умов модернізації суспільства виникла потреба і в модернізації літератури, на яку свій відбиток наклали націоналізація та глобалізація. Письменники звертають увагу на сучасні події, фокусуючи погляд на суспільних проблемах. Звісно, виникає потреба в нових формах вираження ідей та переконань. Тому розвиваються нові жанри: роман, новела, драма, оповідання, есе, віршована проза, романтична казіда, адже основним і улюбленим жанром довгий час залишалась поезія. Безумовно, ще відбувається становлення новели і роману, але вони вже є успішними і користуються попитом у читача. Видавництва, в свою чергу, переймають західний досвід і влаштовують зустрічі з авторами, що сприяє підвищенню популярності нових жанрів. Очевидно, що література країн Перської затоки становить неабиякий науковий інтерес і заслуговує на те, щоб її досліджували.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абдуррахман Махмуд Эль Махмуд. Предисловие // Соад Эль Коари. Принцесса пустыни. Избранные стихотворения.
2. Кочубей Ю. Н. Пoesия «свободного стиха» в Ираке (40-е – 70-е гг. XX ст.). К., 2003.
3. Рыбалкин В. С. Предисловие // Мухаммад бин Халифа Эль Атыйая. Сердце мое – арабский оазис любви. Избранные стихотворения. Симферополь, 2006.

4. Abdulla Al-Qatam. The Kuwaiti writer ‘Abd ar-Razzāq al-Başīr (1920–1999). *Studia arabistyczne i islamistyczne* № 8. Warszawa, 2000. – P. 137–156
5. Baian Rayhanova. Recenzje. Barbara Michalak-Pikulska. *Modern Poetry and Prose of Oman, 1970-2000* // *Studia arabistyczne i islamistyczne* № 10. Warszawa, 2002.
6. Barbara Michalak-Pikulska. *Bibliography of Contemporary Saudi Literature*. *Studia arabistyczne i islamistyczne* № 6. Warszawa, 1998. – P. 187
7. Dina Ibrahim. A Poetess Caught Between Modernity and Tradition. *Arab News*. Jeddah, Saudi Arabia. January 3, 1997
<http://www.library.cornell.edu/colldev/mideast/kash.htm>
8. Sabry Hafez. Torture, Imprisonment, and Political Assassination in the Arab Novel. *Al Jadid Magazine*, Vol. 8, No.38 (Winter 2002).
9. <http://www.arabtimes.com/osama-all/doc13.html> // اسامة فوزي. ادب الشباب في الامارات العربية المتحدة.